

Vida DEŽELAK-BARIČ*

VLOGA IN ZNAČAJ KOMUNISTIČNE PARTIJE SLOVENIJE
MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

Gledano splošno sodi med bistvene karakteristike delovanja in s tem vloge jugoslovanskih (z njimi pa tudi slovenskih) komunistov v času okupacije in protiokupatorskega odpora njihova izrazita dvojna usmerjenost oziroma narava. Ta dvojnost logično izhaja že iz same tedaj veljavne definicije komunistične partije, po kateri je le-ta *"avantgarda delavskega razreda v vsakodnevnih bojih in organizator končne zmage delavskega razreda"*.

Takšno izhodišče je že v času obstoja kraljevske Jugoslavije narekovalo nujnost hkratnega obstoja dveh partijskih programov, t.i. minimalnega in maksimalnega ter iz njiju izvirajočih različnih ciljev. *Minimalni program* se je odzival na vsakokratne konkretne družbene probleme in zadolževal komuniste, da v okviru stvarnih možnosti, ki so bile zanje zaradi potisnjenosti v ilegalo omejene in vsekakor neugodne, delujejo samoiniciativno in se vključujejo v širša družbena gibanja. *Maksimalni program* je zadeval končni cilj vsakega komunističnega gibanja, se pravi osvojitve oblasti kot instrumenta ustvarjanja novih družbenih odnosov, temelječih na brezrazredni družbi in skupni lastnini. Med obema programoma je pogosto opazna *soodnosnost* - k izvrševanju konkretnih nalog se namreč mnogokrat pristopa s stališča dolgoročnejših koristi za revolucionarno opcijo.

Z naznačenim odnosom v vrstah jugoslovanskih komunistov se srečamo med drugim tudi na peti državni konferenci KPJ oktobra 1940, tj. v času, ko se je svetovni vojni spopad že začel in ko se je bojazen, da bo vanj proti lastni volji vpletena tudi Jugoslavija, dozdevala vse bolj realna. Na omenjeni konferenci se jugoslovanski komunisti odločijo podpreti obrambo Jugoslavije le v primeru, če bo to v interesu revolucije pa tudi Sovjetske zveze.

Ko je 6. aprila 1941 Jugoslavija napadena, se njeni obrambi priključijo tudi slovenski komunisti. Dejanja iz začetne faze, ne glede na motive, potrjujejo pripravljenost komunistov sodelovati v skupnih narodovih obrambnih prizadevanjih. Poleg zbiranja borcev prostovoljcev (pri čemer pa v Sloveniji opazimo določene separatne težnje) je v tej zvezi vsekakor treba omeniti še prizadevanje komunistov, da dobijo svojega predstavnika v ob napadu na Jugoslavijo ustanovljenem zastopništvu legalnih strank, tj. v Narodnem svetu. Komunistična stranka je torej hitro ocenila, da ji vojne razmere in z njimi povezano precej množično narodnoobrambno razpoloženje množic nudijo med drugim tudi priložnost za njeno lastno legalizacijo in nasploh širši prodor v javnost.

Iz dogajanj v prvih vojnih dnevih sicer ni mogoče potegniti kategoričnega zaključka o izključni narodnoobrambni naravnosti komunistov in o obrambi na najširših narodnih temeljih, oziroma zaključka o obrambi domovine kot njihovem

* Zgodovinarica, mag., višja strokovna sodelavka.

edinem imperativu tistega časa; takšna ocena ne bi upoštevala celostnega bistva komunističnega gibanja. Toda hkrati moramo ugotoviti, da so v danem trenutku prvi korak v smeri rahljanja narodne enotnosti vendarle storile obstoječe legalne stranke, med katerimi je absolutno dominirala Slovenska ljudska stranka. Le-te so sodelovanje komunistov v Narodnem svetu zavrnilo z ne najbolj prepričljivo argumentacijo njihovega ilegalnega družbenega položaja, ki je bil posledica povsem jasno izraženega revolucionarnega programa KPJ, sprejetega na vukovarskem kongresu l. 1920. Zavrnitev je bila predvsem izraz odbojnega efekta, ki ga je komunizem sprožal pri teh strankah, kakor tudi njihovega splošnega podcenjevanja komunistov, ki so bili do tedaj v resnici precej obrobna politična grupacija.

Le ugibamo lahko, v kakšno smer bi se politični procesi obrnili, če ne bi prišlo do navedene zavrnitve komunistov, kajti poleg komunistične nepredvidljivosti in s tem nezanesljivosti moramo upoštevati, da je bil končni politični izhod iz druge svetovne vojne pri nas vendarle najtesneje povezan z dogajanjem v celotni Jugoslaviji, le-to pa s svetovnim. Toda dejstvo je, da so bili komunisti s to zavrnitvijo odvezani vsakršne zaveze, prepuščeni samim sebi in prostemu izbiranju lastnih poti.

Potrosni listki - majhni lističi z različnimi gesli in simboli, ki so jih aktivisti in simpatizerji slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja ob raznih priložnostih trosili po ulicah.

Po okupaciji in razkosanju Jugoslavije so težke razmere, v katerih so se znašli jugoslovanski narodi, obstoječe protiokupatorsko razpoloženje, razočaranje zaradi hitrega zloma države itd., odprli partiji širše možnosti lastnega uveljavljanja skozi množično delo. Takšno spoznanje je dokončno prevladalo na partijskem posvetovanju KPJ v začetku maja 1941 v Zagrebu, na katerem so bili ob pričakovanju nemškega napada na Sovjetsko zvezo sprejeti tudi že prvi konkretnější ukrepi v smislu priprav na oboroženo vstajo.

Situacija, ko je Jugoslavija, razbita in z vodstvom v emigraciji, kot državna tvorba dejansko prenehala obstajati, je partiji samodejno ponujala oceno o *na-stopu t.i. zgodovinskega trenutka*, ki terja zamenjavo dotedanjih vladajočih sil, ki jim je bilo mogoče očitati, če že ne kaj drugega, vsaj odgovornost za nečasten poraz in konec Jugoslavije.

Medtem ko je KPJ še nedavno pred tem bila pripravljena braniti Kraljevino Jugoslavijo skupaj z nosilci meščanskega reda, je po kapitulaciji le-tem odrekla pravico predstavljati interese jugoslovanskih narodov. Konsekvence, ki jih je po-

tegnila, so bile jasne, tudi razredno utemeljene, računajoče na skorajšnji začetek proletarskih revolucij po svetu, in so se glasile: vodilna družbena vloga mora preiti na delavski razred v povezavi s kmetom. Iz tega je sledila izpeljava, da se bodo komunisti v osvobodilnem boju povezovali le s tistimi skupinami in pripadniki meščanskih strank, ki so se pripravljene *"pod vodstvom Kompartije bojevati proti okupatorju in proti vsemu, kar je povzročilo narodom Jugoslavije današnje trpljenje in zlo"*. Nemudoma so se začeli pripravljati na ta odpor, ker da bi vsako čakanje bilo *"škodljivo in nevarno koristim proletariata"*.

KPJ se je torej ob samem začetku vojne opredelila za protiokupatorski boj in to opredelitev dejavno izpričala, kot je že bilo omenjeno, v prostovoljski akciji ali z odzivi na mobilizacijske pozive. Toda takoj po kapitulaciji Jugoslavije, ko je spoznala, da vodenje tega boja lahko prevzame sama, je *narodnoosvobodilnemu boju hotela istočasno dati tudi revolucionarno vsebino*. Zato zanjo osvobodilni boj ni bil mišljen kot samostojna/zaključena etapa, ki ji bo šele po narodni osvoboditvi sledila nova, t.j. revolucionarna etapa, ampak je bil mišljen kot specifična revolucionarna oblika, izvajana v pogojih okupacije.

Predhodnim organizacijsko-političnim pripravam je ob napadu Hitlerjeve Nemčije na Sovjetsko zvezo 22. 6. 1941 in v skladu s pozivom Kominterne sledil *sklep o takojšnjem prehodu na oboroženo obliko zoperstavljanja okupatorju*. Izbire drugih svetovnonazorskih taborov glede možnega drugačnega načina preživetja okupacije so bile s tem postavljene pred izvršeno dejstvo. KPJ je začela postajati vse bolj upoštevanja vreden povezovalni dejavnik okupirane in razkosane Jugoslavije in s svojo centralistično zasnovo sčasoma instrument postopnega izvajanja vse bolj enotnih nacionalnih politik v Jugoslaviji.

Tudi slovenski komunisti so šli naglo v lastno akcijo skupaj s političnimi grupacijami in vidnejšimi javnimi osebnostmi, s katerimi so sodelovali že pred vojno. Začel se je skokovit proces *preobrazbe dotedanje obrobne komunistične družbene vloge v središčno vlogo*. Njihova dolgoletna šibkost se je v konkretnih okoliščinah izkazala za prednost, kajti marsikdo v njih ni videl upoštevanja vrednega političnega subjekta in s tem tekmeča, kaj šele nasprotnika.

Velik delež pri organiziranju protiokupatorske dejavnosti v političnem in vojaškem oziru v Sloveniji so prevzeli komunisti sami. Tu je njihov delež nesporen, a pri tem nikakor ne gre zmanjševati vloge ostalih skupin v Osvobodilni fronti; zdi se, da sta bili v začetni fazi obe strani v enaki meri odvisni druga od druge oziroma potrebni druga drugi.

Že do ustanovitve OF oziroma Protiimperialistične fronte 26. aprila 1941 je prišlo na pobudo komunistov. Ob nemškem napadu na Sovjetsko zvezo, ko so se komunisti razbremenili mučnega položaja, v katerega jih je potiskal do tedaj veljavni pakt Hitler-Stalin, upanje na zaustavitev Hitlerjevega pohoda pa je postalo stvarnejše, se je najprej sestal CK KPS, ki je sprejel sklep o prehodu v oborožen odpor, imenoval glavno (vrhovno) poveljstvo slovenskih partizanskih čet, ostale skupine v OF pa postavil pred sprejeto odločitev. Tako se je že v samem začetku jasno izrisala *praksa t.i. pobudniške vloge oziroma komuni-*

stičnega prehitevanja ostalih političnih subjektov.

Skupine v OF so komunistom priznavale vodilno vlogo od samega začetka, toda realno je bilo pričakovati, da se bodo različni pogledi, interesi, nesoglasja in trenja v precej raznorodni politični tvorbi slej ko prej pojavili in ogrozili partijski primat. Partija se je tu zavarovala že na samem začetku, in sicer tako, da je *najvitalnejše sektorje v bolj ali manj izključni meri pridržala sebi oziroma si jih prisvojila*. Šlo je predvsem za tri sektorje: tehniko (tiskarne, ipd.), vojsko in varstvenoobveščevalno službo.

Z lastno tehniko je partija razpolagala že pred vojno. Po okupaciji je partijska tehnika zadovoljevala potrebe celotnega osvobodilnega gibanja in se glede na potrebe ter področja dejavnosti zelo razširila ter specializirala. T.i. partizanske tiskarne in ciklostilne tehnike so le ena od vej te dejavnosti in so omogočale, da je tudi propagandno dejavnost v veliki meri vodila komunistična partija. Osvobodilno gibanje je s partijsko tehniko sicer brez večjih težav pridobilo prepotrebno infrastrukturo, na drugi strani pa je v tem oziru postalo povsem odvisno od partije, ker ni vzporedno vzpostavljalo še drugih od partije neodvisnih zmogljivosti, ki bi zadovoljevale tovrstne potrebe.

Franc Leskošek-Luka (1897-1983) je bil v kraljevski Jugoslaviji viden organizator sindikalnega in komunističnega gibanja. Od ustanovnega kongresa KPS na Čebinah aprila 1937 pa do konca leta 1945 je bil sekretar CK KPS. V času narodnoosvobodilne vojne je bil prvi komandant slovenske partizanske vojske. To je bil do jeseni 1942. Z njegovim imenom je povezana povojna izgradnja težke industrije v Sloveniji.

Tudi v organiziranju partizanske vojske je imela partija odločilno vlogo. V letu 1941 je znašal delež komunistov med partizanskimi borci dobrih 39% (politično neorganiziranih je bilo dobrih 36%). Nesorazmerno večji delež nasproti navedenemu razmerju pa je bil delež vodstvenih položajev, ki jih je v vojski zasedala partija; le-ta pa je bil predvsem rezultat partijske vodstvene vloge pri začetnem organiziranju partizanske vojske. Primat nad vojsko je vsaj s stališča politične pripadnosti vodstvenega kadra nato ohranjala do konca vojne.

Tretji steber partijske moči je bila varnostna obveščevalna služba, ki jo je avgusta 1941 ustanovil CK KPS mimo IOOF, čeprav je uradno nosila naziv VOS OF. Po politični pripadnosti njenih članov predvsem pa vodstvenih organov ter z vidika razpolagalne pravice je bila varnostnoobveščevalna služba (kasneje OZNA) večinsko partijska organizacija.

Nekatera dejstva govorijo o tem, da si partija v začetni fazi ni pretirano prizadevala, da bi v uporniške vrste pritegnila čim več rodoljubov-nekomunistov, kar je mogoče razlagati tudi kot zavestno potezo partije, ki naj bi merila v naslednjo smer: s tem, ko bo partija prispevala odločilni organizacijski in kadrovski delež v začetni fazi organiziranja NOB, si bo avtomatično ustvarila določene moralne predprave, ki jim bodo zavezniki v OF težko oporekali.

Velik del odgovora na vprašanje, kako je partiji sploh uspelo izposlovati si najprej vodstveni in zatem monopolni položaj, leži v prej naznačeni odločitvi o prevzemu najpomembnejših sektorjev in v njeni pobudniški vlogi. Pri tem je bilo še posebej pomembno, da se pobudniška vloga ni omejevala na idejno-deklarativno raven, temveč je bila konkretno akcijska, organizatorična. Dejstvo je, da so komunisti v narodnoosvobodilni - revolucijski projekt investirali vse svoje razpoložljive sile in so bili redki tisti, ki so se mu izneverili.

Pobudniško-voditeljska (avantgardna) vloga komunistične partije je komunistom na eni strani odpirala široke možnosti postopnega prisvajanja oblasti, na drugi strani pa je zahtevala od slehernega člana polno angažiranost - če je bilo treba, tudi tveganje oz. izpostavljanje nevarnostim za ceno življenja. Domneva se, da je med vojno padlo kakšnih 5000 članov KPS; ta vzorec žrtvovanja in svojevrstne neobčutljivosti za človeške žrtve pa je partija nato projicirala v širši družbeni prostor.

Ocena o izrabi narodnoosvobodilnega boja po partiji za izključno komunistične cilje je v toliko netočna, v kolikor ne upošteva velikega deleža komunistov v organiziranju politične in vojaške plati protiokupatorskega upora, se pravi njihovega lastnega deleža v uporabi, ki pa je bil načelno v interesu vseh Slovencev. Seveda partije pri tem niso vodili le nesebični nacionalni nagibi, temveč predvsem njeno lastno bistvo - to pa je bila jasna zahteva po radikalni družbeni preobrazbi in čakanje na priložnost, ko bo to preobrazbo mogoče izvesti. Da bi bila ocena o izrabi še bolj zapletena, je treba poudariti, da je bil revolucijski smoter jasno prisoten predvsem v vodstvenem sloju komunistične partije in predvojnem članstvu, medtem ko pri novih članih, sprejetih v KPS v času vojne, precej manj, ker so le-ti marsikdaj dobivali ideološko orientacijo šele postopno.

Preglednost dodatno zmanjšuje še dejstvo, da so bile težnje po bolj ali manj temeljiti družbeni preureditvi širše prisotne in niso bile lastne samo komunistom. Spomniti velja, da so npr. krščanski socialisti izdajali celo časopis z naslovom

"Slovenska revolucija"; takšne odkritosti komunisti tako iz notranjepolitičnih kot tudi zunanjepolitičnih razlogov niso tvegali. Res pa je, da so bile predstave o poteh in vsebini uresničevanja nove družbene ureditve različne, pa tudi ne vedno jasne - marsikdaj celo pri samih komunistih zelo nejasne in idealistične.

SMRTI FAŠIZMA

Potrosni listki - majhni lističi z različnimi gesli in simboli, ki so jih aktivisti in simpatizerji slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja ob raznih priložnostih trosili po ulicah.

Delovanje KPS se je v vojnem času izrazito ravnalo po načelu, ki ga je Boris Kidrič v obliki ljudskega reka izrekel na partijski konferenci na Cinku julija 1942: *"tisti, ki je sejal, tisti žanje"*. Zato so razumljiva tolikšna prizadevanja partije, da je delovala povsod ali vsaj sodelovala v vseh pojavnih oblikah narodnoosvobodilnega boja, če že ni glavni voditelj, kadar določen sektor ni izrecno sodil v njeno prioriteto.

Brez upoštevanja komunistove zavzete delavnosti in nasploh njegove antropologije je dejansko težko razložiti stanje, kakršno se je vzpostavilo v narodnoosvobodilnem gibanju že na samem začetku in ga je potem ves čas odločilno obeleževalo. Od t.i. temeljnih skupin v OF (KPS, krščanski socialisti, sokoli) je bila KPS ob ustanovitvi OF številčno najšibkejša skupina (ob začetku vojne je štela okoli 1200 članov, ob koncu vojne pa približno desetkrat več), a so se *komunisti potrdili kot najbolj učinkovita skupina*. Videti je paradoksalno, da jim na samem začetku prvenstvo priznata tako krščanskosocialistična kot sokolska skupina, ki sta bili obe številčno močnejši, a očitno nista zmogli tolikšnega organizacijskega elana in smelosti kakor komunisti. Ko so se posamezniki začeli zavedati neenakega položaja v narodnoosvobodilnem gibanju, je bilo že prepozno oziroma so tisti hip postali problematičen zaveznik za partijo.

Partija je *delovala v ilegalnih ter polilegalnih razmerah in oblikah*. V tak položaj jo je potiskalo stanje okupacije, ki je komuniste neposredno življenjsko ogrožalo (sprva še zlasti na nemškem okupacijskem območju). Toda v odnosu do sodelavcev, t.i. zaveznikov v OF, se je KPS v nekakšen polilegalen položaj postavljala sama. Čeprav frontne skupine, s tem ko so stopile s partijo v koalicijsko razmerje, niso priznale njej samo legitimnosti temveč celo vodilno vlogo (zaradi česar je koalicijski značaj OF že od vsega začetka vprašljiv), partija nasproti njim ni delovala transparentno. Nasprotno, od vsega začetka je delala vzporedno še za sebe, za svojo korist, dokler ni bil z Dolomitsko izjavo takšen njen napol ilegalni status legaliziran.

Tovariš Pavle Tratar, predstavnik skupine krščanskih socialistov. Dragi tovariši, čast mi je, da se morem v imenu svoje skupine zahvaliti za vabilo, na podlagi katerega sedim danes med vami. Jaz in moji tovariši in vsa skupina, ki je v duhu zbrana z vami, se ne počutimo kot od daleč povabljeni gostje. Mi vsi se čutimo tako tesno povezani z vami, da lahko rečem, da z vami vred polagamo račune. Govorim v imenu skupine, za katero vi veste, da je bila vseh 20 let vašega težkega ilegalnega dela edina legalna skupina, ki je bila odločno in neustrašno z vami, koder je mogla. Vi starejši brci se gotovo spominjate težkih ur, ko je krščansko-socialistično delavstvo v utrokovnih in kulturnih borbah delovalo skupno z vašim. Zato lahko rečem, da me danes ni sram stati kot predstavnik krščanske skupine pred vami, ker se zaveda, tovariši, da pripadam po nazoru krščanski družbi, ki je danes na svetu v mnogem odrekla, ravno tako pa še zavedam, da pripadam občestvu, ki je 2000 let na svetu in v Evropi vladalo in ni odnehalo ni poginilo. Tako sem l. 1937 v Parizu v španskem poslanstvu sedel s španskim pisateljem Bergaminom, ki je šel roko v roki s tovariši komunisti v španski državljanski vojni. Med drugim mi je rekel: "Tovariš, mi se ne moremo bati nobenega sodelovanja s komunisti, ker verujemo v njihovo človečnost." Dragi tovariši, to je velika beseda in ko smo se Slovenci zbrali v to veliko narodno skupnost, nas je nagibala tudi vera v to vaše novo človečanstvo poleg imperativa skrbi za človeštvo. Danes, ko ima zbor KPS prvič na svobodnih slovenskih tleh, se dragi tovariši, spomnite, da smo v vsaki besedi, ki jo izgovorite z vami. Vsaka vaša beseda in beseda naj bo izgovorjena tudi iz naših src. Zato izrekam poleg pozdravov naše skupine tudi željo, da bi vzdržali vsi skupaj skozi življenje in smrt. /ploskanje/

Pozdravni govor Edvarda Kocbeka, predstavnika krščansko socialistične skupine v IOOF, na partijski konferenci na Cinku (Kočevski Rog) julija 1942, v katerem je izrazil polno zaupanje krščanskih socialistov slovenskim komunistom in vero v človečansko poslanstvo komunističnega gibanja.

V podolomitskem obdobju je postajalo osvobodilno gibanje vse bolj poenoteno, skupinska raznolikost je postopoma izginevala in do očitnega izraza je prihajala partijska *materializirana dominantna vloga*. Tovrsten proces npr. nazorno ilustrira uveljavljajoča se sestava vodstvenih organov OF, ki postajajo vse bolj partijska transmisija. Na ravni okrožij kot temeljnih teritorialno-političnih enotah postajajo frontni forumi po politični pripadnosti njihovih članov vse bolj partijski ali so v večjem delu celo v 'personalni uniji' s partijskimi komiteji. V posameznih primerih so situacije sicer različne, vendar vse različice gredo v smer prej naznačenega procesa.

Posamezni primeri kadrovske soodnosnosti med KPS in OF na terenu v letu 1944 in 1945

Okrožje Savinjska dolina - junij 1944

OK KPS	OO OF
Bole Anton (sekretar)	Bole Anton (sekretar)
Štrigel Janez-Žuti	Štrigel Janez-Žuti
Lešnik Robert -Cene	Lešnik Robert -Cene
Porenta Marija-Tatjana	Porenta Marija-Tatjana
	Ogrizek Miloš-Samo (član KPS, bivši KS)
	Planovšek Jože-Jaka (član KPS)

Okrožje Maribor - aprila 1944

OK KPS (13 članov)	OO OF (14 članov)
Gašparič Maks-Jernej (sekretar)	Spindler Dušan-Špiro (sekretar)
Spindler Dušan-Špiro (sekretar)	Gašparič Maks-Jernej (sekretar)
Golež Jadviga-Špela	Golež Jadviga-Špela (sekretar OOSPŽZ)
Rojs Srečko-Niko	Rojs Srečko-Niko
Levačič Marija-Mica Rokova	Levačič Marija-Mica Rokova
Grbec Ema-Dana	Grbec Ema-Dana
Zalaznik Franc-Leon	Zalaznik Franc-Leon
Zagernik Ivan-Joco	Zagernik Ivan-Joco
Bantan Marjan-Stojan (sekretar OK SKOJ)	Bantan Marjan-Stojan
Kokol Ivan-Ilija	Kokol Ivan-Ilija
Rataj Otmar-Mirko	Rataj Otmar-Mirko
Letonja Štefan-Donač	Čanžek Andrej-Ločen (KPS)
Filipič Bertl-Jakec	Rant Jože-Moša (KPS)
	Kolarič Ivan (KPS)

Okrožje Notranjska - avgust 1944

OK KPS	OO OF (11 članov)
Mlakar Lojze-Ljubo (sekretar)	Mlakar Lojze-Ljubo (sekretar)
Voljč Nace-Drčar	Voljč Nace-Drčar
Tekavec Jože-Pepe	Tekavec Jože-Pepe
Kržič Ivan-Pajk	Kržič Ivan-Pajk
Molek Jože-Puntar	Molek Jože-Puntar
Koščak Jože-Novšak	Koščak Jože-Novšak
	Pavlič Lojze (KPS)
	Janežič Andrej (KPS)
	Mihelič julka (KPS, sekretarka OK SKOJ)
	Zigmund Ivanka (KPS)

Okrožje Škofja Loka - januar 1945

OK KPS	OO OF	Oblastni organi, množične organizacije
Loštrk Milan-Novljan (sekretar) Bizant Ivan-Niko Tramte Ludvik-Per Trojar Ivan-Zagloba Potočnik Anica-Irena	Loštrk Milan-Novljan (sekretar) Bizant Ivan-Niko Tramte Ludvik-Per Trojar Ivan-Zagloba Potočnik Anica-Irena	Potočnik Anica-Irena - sekretar OK SKOJ; ostali 3. člani KPS Potočnik Anica-Irena - predsednik OZSM
Hafner Ivan-Jado (inštruktor)	Hafner Ivan-Jado Žakelj Francka-Majda (KPS) Merjasec Jožef-Štefan (KPS) Kalan Franc-Hmelnici (KPS) Končan Marija-Anja (KPS)	Merjasec Jožef-Štefan (KPS)-načelnik OGK; ostali 3. člani KPS Končan Marija-Anja(KPS)-predsednik RKS
	Mede Roza-Rezka (KPS) Oven Milena-Sava (KPS)	Končan Marija-Anja (KPS) - predsednik OO SPŽZ Mede Roza-Rezka (KPS) - član OO SPŽZ

SLOVENSKI
EDINOST

Potrosni listki - majhni lističi z različnimi gesli in simboli, ki so jih aktivisti in simpatizerji slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja ob raznih priložnostih trosili po ulicah.

Procesi in dogodki, kakor so se v času okupacije dogajali, so šli *objektivno v marsičem v prid komunistom* oziroma osvobodilnemu gibanju pod njihovim vodstvom. Ob okupaciji in razkosanju tako Jugoslavije kot Slovenije, ko se je mnogim vsaj začasno zdela situacija brezizhodna, so se komunisti odločili, da bodo vojni čas preživel v dejavnem odporu proti okupatorju in tistim, ki se bodo z njim tako ali drugače povezali. Okupatorjevo nasilje in njegovi povsem konkretno izraženi raznarodovalni načrti so morali vsaj delno pritrjevali tej odločitvi.

Ante Novak je na že omenjeni konferenci na Cinku z ugotovitvijo, da je hitlerizem zaradi svojih brutalnosti "kladivar revolucije", zadel v jedro takratnih dogajanj, ki so partiji kot vodilni sili protiokupatorskega odpora odpirala poti k širši družbeni sprejemljivosti in tolerantnosti do komunistov. In v skladu z razredno utemeljenim razmišljanjem je postajalo "kladivar revolucije" tudi vse tisto, kar je okupatorja v kakršnikoli obliki podpiralo oziroma z njim sodelovalo.

Razredno izhodišče je komunistom namreč narekovalo, da bo okupator našel zaslombo predvsem v vodstvenih političnih in imovitejših domačih strukturah, zato so ob boju proti okupatorju za narodno osvoboditev hkrati napovedali boj tudi domačemu t.i. razrednemu sovražniku. A je ob tem treba opozoriti na pomemben vidik partijskega odnosa do razrednega nasprotnika, ki je med okupacijo deklarativno izrecno naglaševala, da se proti njemu ne sme nastopati iz apriornih razrednih stališč, temveč ga je treba razkrivati ter onemogočati v prvi vrsti kot okupatorjevega sodelavca.

S silnim udarcem po komunistih je okupator spojil slovenstvo in komunizem v precej enoten pojem. Vse, kar se mu je upiralo, je proglašal v skladu s propagiranim bojem proti ruskemu boljševizmu za "komunistične elemente" in s tem neprepričljivo zabrisoval mejo med različnimi motivi upiranja, da bi pod krilatico boja proti komunizmu prikril dejanske lastne imperialistične in raznarodovalne cilje. Temu načrtno izkrivljenemu pogledu je nato sledil še protirevolucionarni in kolaboracionistični tabor.

Dvojna narava komunističnega gibanja v času okupacije je postavljala protipartizanski/protirevolucionarni tabor v nezavidljiv položaj. Le-ta z mnogokrat enostransko propagando o OF kot izključno komunistični zadevi ter o komunistih kot največji nesreči za slovenski narod večine ni uspel prepričati, saj so mnogi izkustveno doživljali vlogo komunistov predvsem kot gonilno silo protiokupatorskega boja. Izrazit primer v tem smislu je bila vsekakor Primorska. Navedena trditev pa najmanj velja za Ljubljansko pokrajino, kjer so se nepomirljiva politična ter ideološka nasprotja zaostрила do te mere, da so privedla do državlanskega spopada in postopne prevlade protirevolucionarnega tabora v letu 1944; in upravičeno se zastavlja vprašanje, kako bi se dogodki odvijali, če bi se vojna zavlekla še za nekaj časa. Na drugi strani so bila prizadevanja protirevolucionarnega tabora, da razkrije revolucionarne cilje komunistov delno paralizirana zaradi njihove lastne moralno sporne vloge, ki je "komunistično nevarnost" skušala zatreti s pomočjo okupatorja.

Efektivna moč partizanske vojske, večša politična taktika in kompromitiranost protipartizanskega/protikomunističnega tabora zaradi kolaboracije, so nazadnje privedli tudi zahodne zaveznike, da so sprejeli partizansko gibanje, čeprav pod komunističnim vodstvom, za svojega sogovornika.

Generalni razvoj partijskega ponašanja in prizadevanja je torej šel v naslednji smeri: partija je na samem začetku doumela, da bo svoje "zgodovinsko poslanstvo" dovršila le, če se bo postavila na čelo protiokupatorskega boja, se v tem boju polno angažirala in se prek OF narodu predstavila kot vsenarodna politična sila, zaveznikom protinacifašističnega tabora pa kot upoštevanja vreden člen v tem taboru z upoštevanja vrednim bojnim potencialom. Osvobodilna fronta oziroma najširše možno politično zavezništvo ji je bilo nujno potrebno sredstvo revolucije. To je kasneje npr. izpovedal Miha Marinko na II. kongresu KPS leta 1948 s prisposodbo o Osvobodilni fronti kot "posodi naše ljudske revolucije", ki jo je vodila Komunistična partija.

Narodnoosvobodilna in socialnoosvobodilna vsebina narodnoosvobodilnega gibanja sta Partijo silili in ji hkrati omogočali opravljanje dvojne vloge. V tej situaciji ni smela v celoti razkriti revolucijske usmeritve, a ji le-te tudi ni bilo treba povsem prikrivati.

Povedno je, da partija med vojno ni obelodanila lastnega programa, temveč je sprejela program Osvobodilne fronte tudi kot svoj, saj bi jo morebitno sklicevanje na revolucionarni vukovarski program v javnosti preveč onemogočalo, zato o njem ni govorila. V novih razmerah ji je zadostoval program OF, ki je poleg osnovne strateške postavke o boju za "osvoboditev in združitev razkosanega slovenskega naroda, vključno s primorskimi in koroškimi Slovenci" obljubljal za marsikoga privlačno misel o t.i. socialni osvoboditvi.

Da bo dejavnost komunistov potekala v dve smeri, je bilo mogoče razbrati že na samem začetku okupacije. Na tak proces so opozarjali partijski pozivi o hkratnem zoperstavljanju okupatorju in t.i. domači kapitalistični gospodi, ki se ji je pripisovalo izdajalske namene. Dalje, na zidovih hiš ali letakih sta se skupaj pojavljali besedi "OF" ter "KPS" in znaka Triglava ter kladiva s srpom. Partizanski Kamniški bataljon pa je prejel iz rok Borisa Kidriča in Edvarda Kocbeka jeseni 1941 slovensko in partijsko zastavo hkrati, o čemer je odkrito poročalo tudi glasilo Osvobodilne fronte "Slovenski poročevalec".

Zato ni mogoče trditi, da je partija svoje cilje skrivala. Res pa je, da je *cilje včasih bolj in drugič manj prikrivala*. Mnogokrat jih je razglašala le posredno, npr. s populariziranjem Sovjetske zveze - ki pa ni bila samo država boljševiškega socializma, temveč dolgo tudi najučinkovitejši steber protihitlerjevske koalicije v boju proti nacifašizmu, in od posameznika je bilo odvisno, kaj je v njej hotel videti ali bil zmožen prepoznavati.

Svoje daljnosežnejše cilje, ki so izrazito preraščali okvir boja proti okupatorju, je KPS najprej in najbolj jasno izrazila v Ljubljanski pokrajini, se pravi na manjšem delu slovenskega etničnega prostora. Elementi tega stremljenja pa so prepoznavni v vseh pokrajinah, tudi tam, kjer dolgo ni bilo ostre meje med protikomunističnimi in Osvobodilni fronti naklonjenimi Slovenci.

In ker ciljev ni nikoli jasno javno razkrila, se v svojem javnem delovanju ni mogla izogibati dvoumnostim, nedorečenostim in tudi zavajanju. Med izrazitejše primere dvoumnega postopanja sodi npr. izjava Tito-Ribar iz februarja 1943, ki je

med ostalim zagotavljala nedotakljivost zasebne lastnine in ni predvidevala radikalnih družbenih sprememb brez volje "svobodno izvoljenih predstavnikov ljudstva". Izjava je torej predstavljala uradno stališče nastajajoče nove Jugoslavije v imenu Tita kot vrhovnega komandanta ter dr. Ivana Ribarja kot predsednika AVNOJ. Bila je polno popularizirana in skozi popularizacijo jo je bilo mogoče razumeti kot načelno pristajanje partizanskega vodstva, da v družbi ne bo prišlo do radikalnih rezov. Spregledalo pa se je pomembno določilo, da se omenjene zagotovitve nanašajo na vojno obdobje, kar je bilo v izjavi nepoudarjeno navedeno. Izjava je bila objavljena tudi pri nas v partijskem glasilu "Ljudska pravica", kjer pa je Kardelj v komentarju neposredno zapisal, da se komunisti ne odrekajo svojemu končnemu cilju.

Taktično ravnanje ni bilo značilno le za odnos partije do svoje okolice, temveč je bilo opazno tudi znotraj same partijske organizacije Znano je npr., da so sprejemi v KPS v času vojne pomenili oziroma bili predstavljeni kot priznanje za aktivno in požrtvovalno udejstvovanje v NOG. Dejavno razmerje posameznika do NOG je bilo predpogoj in obenem največkrat glavni pogoj za sprejem v KPS. Pri sprejemanju novih članov se je partija med vojno izrazito prilagodila nastalim okupacijskim razmeram, ki so pahnile slovenski narod v katastrofičen položaj in terjale v skladu s programom OF dejavno protiokupatorsko držo. Pri tem je nekatera idejna in svetovnonazorska vprašanja začasno puščala ob strani ali jih vsaj ni postavljala v ospredje.

Za takratni slovenski tradicionalni katoliški prostor je bilo vprašanje svetovnonazorske pripadnosti partijskih članov gotovo za marsikoga pomembno vprašanje. To je partija upoštevala, zato novim članom ateistične svetovnonazorskosti ni postavljala za pogoj pri vstopu v KPS; nasprotno, mnogokrat je eksplicitno poudarjala, da takšna ali drugačna svetovnonazorska opredeljenost ne pogojuje oziroma ne preprečuje posamezniku vstopa v partijo. Predpostavljamo lahko, da brez tovrstne elastičnosti v marsikaterem predvsem podeželskem kraju ne bi bilo mogoče med vojno vzpostaviti partijske organizacije, v partizanskih enotah, katerih večino so sestavljali kmečki fantje in možje, pa tudi ne vzpostaviti približno 50% komunistične organiziranosti v okviru celotnega moštva (upoštevani so člani KPS, kandidati KPS in člani SKOJ), kakršno se je vzpostavilo pred koncem vojne. Glede na ostritev tega kriterija s koncem vojne v smeri zahtevanega ateizma moremo ugotoviti vsaj za del partijskih članov, da so bili sprejeti pod drugačnimi pogoji, kakršni so bili kasneje zahtevani kot pogoj za ohranitev položaja člana partije in so bili torej zavedeni, kar je v povojnem obdobju povzročilo kar nekaj konfliktnih in travmatičnih situacij.

Tudi o revolucionarnih spremembah in poteh njihovega uveljavljanja se ob sprejemu v partijo pa tudi v samih partijskih vrstah marsikdaj ni odkrito govorilo (ali pa nedoločno) in so predvsem osnovne organizacije KPS večkrat spominjale bolj na frontne kot na partijske organizacije. Zato ne preseneča dejstvo, da se v pričakovanju skorajšnjega konca vojne, ko se je že bližala tako zelena svoboda, pojavljajo kar pogosti pozivi partijskih forumov svojemu članstvu v smislu, da čas pravega boja šele prihaja, ker komunistova dolžnost ni le boj za osvoboditev domovine itd. Tudi v teh vprašanjih se je partijsko vodstvo obnašalo pragmatično in se odločilo za princip postopnega ozaveščanja partijskega članstva.

Potrosni listki - majhni lističi z različnimi gesli in simboli, ki so jih aktivisti in simpatizerji slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja ob raznih priložnostih trosili po ulicah. Ta je iz leta 1944.

Pomen KPS v času vojne se izrisuje v precej *kontroverzni in večplastni podobi*, zato ga je nemogoče povsem enoznačno opredeliti oziroma oceniti. Partija je poskušala biti na eni strani homogenizator vsenarodnega odpora, a je hkrati zaradi razredne logike bila razdiralec te enotnosti in sogenerator državljanskega spopada. Upor proti zavojevalcu kot nedvomno v obče civilizacijskem pomenu pozitivno dejanje, je bil tisti moralni naboj, ki je pri marsikomu preglasil morebitne pomisleke do političnega subjekta, ki je ta boj vodil, tj. do KPS. Partiji je uspelo v vrste osvobodilnega boja pritegniti celo izrazite protikomuniste (npr. dr. Lojze Ude), a je hkrati treba dodati, da je prav vodstvena vloga ali pa že sama prisotnost komunistov v OF nekatere druge narodnozavedne in demokratično čuteče posameznike odvrčala, da bi se pridružili Osvobodilni fronti. Poudarjanje širine pri pridobivanju privržencev za NOG je bilo pogosto tesno povezano s hkratno bojaznijo, da bi širina v perspektivi škodila t.i. interesom delovnega ljudstva, zato so bili iz te širine že vnaprej izvzeti najvidnejši predstavniki prejšnjega družbenega reda.

Kontroverznost je opazna v partijski organizaciji tudi navznoter in se izraža npr. v odnosu do t.i. sektaških pojavov v partijskih vrstah, ki so škodili enotnosti in širini osvobodilnega gibanja. Boj proti sektašenju je bil prisoten takorekoč vse vojno obdobje, vendar ni bil izvajan toliko zaradi načelnih nestrinjanj z njegovimi pojavnimi oblikami, kolikor zaradi škode, ki ga je povzročal osvobodilnemu gibanju v celoti, in ker je sektašenje preveč očitno opozarjalo na prisotnost komunistov v tem gibanju.

Marsikatero dejanje, ki je bilo med vojno označevano kot sektaško (npr. zasmeševanje verskih čustev, skrunjenje sakralnih objektov, pretirano uporabljanje komunističnih simbolov itd.) je bilo po vojni tolerirano ali celo uzakonjeno. Pa tudi relativna odprtost do drugače mislečih v osvobodilnem gibanju, ki je bila med vojno v precejšnji meri uveljavljena (npr. pritegovanje strokovnjakov k strokovnemu delu ne glede na njihovo politično in svetovnonazorsko pripadnost, ko je bila odločujoča "le" lojalnost partiji), je bila po vojni za precej časa močno okrnjena.

Naznačena drža ni bila slučajna, temveč posledica sprejete partijske strategije

in taktike; v bistvo le-te pa je sodilo vodilo, da je v konkretnem vsakdanjem delovanju treba izhajati iz aktualnega klica časa - torej se odzivati na obstoječe probleme, se vključevati v njihovo razreševanje, prisluhniti razpoloženju ljudi itd., pri tem pa upoštevati lastne dolgoročnejše cilje in njihove elemente, kolikor dopuščajo obstoječe možnosti, sproti vgrajevati v družbeno stvarnost. Komunisti so se tu potrdili kot izjemno sposobni taktiki in bili prav zaradi tega tako neugoden nasprotnik protirevolucionarnemu taboru. Zaustaviti bi jih bilo mogoče le z enako taktiko, kot jo je razvila partija z osvobodilnim bojem, se pravi predvsem z aktivnim protiokupatorskim nastopom.

Manifestacija partijske moči v okviru NOG ni temeljila na izraziti izključevalnosti drugih ali celo na pritiskih (čeprav so tudi ti elementi prisotni), temveč v prvi vrsti na aktivnosti njenih članov, povezani z metodo prepričevanja. Delavnost in idealizem, ki sta preraščala v gorečnost, sta oblikovali poseben "misijonarski" tip političnega delavca; ali kakor je zapisal dr. Makso Šnuderl, partijsko članstvo je spominjalo na "klosterski red", ki svoje delo opravlja z vso resno predanostjo in meji že na pretiranost. Če k temu dodamo zavezujočo disciplino, ki pa je članstvo ni doživljalo le kot utesnjujočo zapoved, temveč tudi kot nujnost, pogojeno z vojnimi razmerami, potem so doseženi partijski učinki v smislu izbojevanja revolucije na političnem področju toliko razumljivejši.

KPS je s svojo razvejano organizacijo in kapilarno razpredenim vplivom v narodnoosvobodilnih organizacijah in ustanovah, čemur je namenjala ogromno energije, postala ob izteku vojne politična sila brez pravega nasprotnika oziroma tekmeca, kar ji je omogočilo izgradnjo t.i. partijske države. Kljub temu, da komunistom (razen morebitnih redkih izjem) ne gre odrekati narodne zavednosti, je treba ugotoviti, da je partija narodnoosvobodilni boj instrumentalizirala za postopno uveljavitev partijske oblasti. Tu se je ravnala po načelu, da vse kar krepi narodnoosvobodilni boj, mora obenem krepiti komunistično partijo.

LITERATURA

Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije. Ljubljana 1986.

Janko Prunk: Slovenski narodni vzpon. Ljubljana 1992.

Spomenka Hribar: Dolomitska izjava. Ljubljana 1991.

Vida Deželak-Barič: Vloga, metode in mesto Komunistične partije Slovenije v organiziranju oboroženega upora 1941. Prispevki za novejšo zgodovino, 1992, št. 1-2, str. 93-108.

Vida Deželak-Barič: Osvobodilni boj kot priložnost za izvedbo revolucionarnih ciljev. Prispevki za novejšo zgodovino, 1995, št. 1-2, str. 137-162.

Vida Deželak-Barič: Med formalno, emocionalno in zavestno pripadnostjo Komunistični partiji Slovenije v času okupacije. Prispevki za novejšo zgodovino. Ferenčev zbornik, 1997, št. 2, str. 291-300.

Zdenko Čepič: Nekaj stopinj revolucije v pluralni dobi Osvobodilne fronte. Prispevki za novejšo zgodovino, 1998, št. 1-2, str. 89-110.